

https://showbiz.24tv.ua/viyina-za-nezalezhnist-yak-zminilis-ukrayinski-zirki-pochatkom_n214081

5. Названо зірок, які переклали свої російськомовні хіти на українську мову. *УНІАН Lite*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/lite/music/nazvano-zirok-yaki-pereklali-svoji-rosiyskomovni-hiti-na-ukrajinsku-movu-amp-12004980.html>
6. Поляковська Т. Чому ми досі слухаємо російську музику. *УНІАН Lite*. 2023. URL: <https://www.unian.ua/lite/music/chomu-mi-dosi-sluhayemo-rosiysku-muziku-12392238.html>
7. Серета А. Агресору на руку. Чому не всі українці відмовились від російської музики та кіно. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/propahanda-kultura-kino/32247836.html>

СІМЕЙНІ ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ НА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Любов Куторжевська

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
kutorzhevaska2020@ukr.net*

Постановка проблеми. У зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням РФ 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан – це вплинуло на всі сфери суспільних відносин: українці навчилися жити під звуки повітряної тривоги, шукати безпечні місця для роботи, для навчання, робити побутові справи в умовах відключення світла; через військові дії, конфлікти, природні катастрофи багато людей мусили залишити свої домівки, родину, друзів та звичний спосіб життя, набувати статус внутрішньо переміщеної особи. Зважаючи на той факт, що на території України і надалі відбуваються активні бойові дії, не зменшується потік сімей вимушених переселенців, щоденно зростає кількість дітей, розлучених з батьками, кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених родинного оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо травматичним спостереження військових дій, – стверджують науковці, – є для дітей, у тому числі і молодшого шкільного віку, з огляду на обмеженість їх життєвого досвіду, вразливість та незрілість дитячої психіки. Для дитини складно зрозуміти, що відбувається в родині, місті, країні, чому дітям разом із сім'єю необхідно змінювати місце проживання, залишати школу та своїх друзів, що призводить до переживання безпорадності, тривоги, страхів, виникнення стресових розладів [2, с. 240]. Особливі труднощі дітей пояснюються поєднанням двох груп чинників. По-перше, – стверджує В. М. Заїка, – молодший шкільний вік – складний період, коли змінюється соціальна ситуація розвитку і дитина вимушена знайти нову соціальну нішу, опанувати нову для неї роль – учня, що вимагає від неї застосування широкого спектру механізмів емоційної саморегуляції. По-друге, поява тривоги у такої категорії дітей обумовлюється життєвими обставинами, в яких вони опинилися [2, с. 240]. На

думку О. В. Літвінової [3], на дітей обрушується велика кількість виражених негативних факторів, зумовлених військовими діями, – це смерть близьких, картини загибелі інших людей і руйнувань, утрата житла, своїх речей, іграшок та звичного режиму життя, тривале перебування в укриттях від обстрілів, соціальна ситуація міграції із загрозою для життя, що відбивається на порушеннях емоційної сфери, активізації тривожних проявів у дітей. Саме тому надання соціально-психологічної допомоги, створення безпечного середовища та супровід таких осіб, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених родинного оточення у сімейні форми виховання є першочерговим завданням будь якої територіальної громади.

Метою статті є описати сімейні форми влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конвенція ООН про права дитини, прийнята у 1989 році й ратифікована Україною у 1991 році, наголошує, що дитині для повного та емоційно комфортного розвитку найкраще зростати в сім'ї, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння. Роль сім'ї для дитини надзвичайно важлива: батьки дають дітям життя, задовольняють щоденні потреби, займаються вихованням, передають досвід поколінь, життєві цінності та духовність, готують до самостійного життя в суспільстві [3, с. 9]. Проте чимало дітей сьогодні залишається без родинного оточення – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (безпритульні діти, бездоглядні діти та діти-втікачі). Ознакою сьогодення є влаштування на виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, у родинне оточення (усиновлення, опіка, піклування, патронат, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), адже сім'я домінує серед найважливіших факторів виховання людських поколінь. Зробимо загальну характеристику форм влаштування дитини.

Усиновлення (удочеріння) – найбільш прийнятна і сприятлива форма виховання, за якої дитина в правовому відношенні повністю прирівнюється до рідних дітей, набуває в особі усиновителів батьків, рідну сім'ю. У Ст. 207 Сімейного кодексу України визначено поняття усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: "...прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду...". При усиновленні дитина втрачає статус дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування [8].

Установлення опіки та піклування – влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їхніх прав та інтересів. *Опіка* – це влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Ця процедура передбачає виховання неповнолітніх дітей, а також захист їхніх особистих і майнових прав та інтересів. Опіка встановлюється над дітьми, які не досягли

чотирнадцяти років. Малолітня особа має часткову цивільну дієздатність, і опікун здійснює захист прав та інтересів такої дитини від її імені. *Піклування* – це влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають переважно в сімейних, родинних відносинах із цими дітьми з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Ця процедура передбачає виховання неповнолітніх дітей, а також захист їхніх особистих і майнових прав та інтересів. Піклування встановлюється над дітьми віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, у такому віці неповнолітня особа набуває можливість самостійно розпоряджатися особистими доходами, здійснювати фінансові операції за наявності згоди піклувальників.

Дитина при цьому не втрачає свого статусу, тобто має всі пільги, встановлені законодавством. Опікуни чи піклувальники отримують допомогу [8].

Прийомна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання. Метою створення прийомних сімей є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків. Прийомні діти влаштовуються на виховання у сім'ю до досягнення вісімнадцятирічного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах, але не пізніше досягнення ними 23-річного віку. Діти не втрачають свій статус сиріт чи позбавлених батьківського піклування. Утримання дітей здійснюється за рахунок місцевого бюджету.

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя (або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі), які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У такій сім'ї може виховуватися не більш 10 дітей з огляду на необхідність створення оптимальних умов для їх повноцінного виховання та розвитку. Діти не втрачають свій статус сиріт чи позбавлених батьківського піклування. Утримання дітей здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Батьки-вихователі також отримують грошове утримання з місцевого бюджету.

Патронат. На передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя, – говориться у Сімейному кодексі, – потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити. Патронатний вихователь зобов'язаний: забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням; створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку; захищати дитину, її права та інтереси як або піклувальник, без спеціальних на те повноважень. Патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [5]. Патронат над дитиною – порівняно нова форма влаштування. Так, патронатним вихователем може бути повнолітня особа, яка є громадянином України, має досвід виховання дітей, спільно з добровільним помічником пройшла курси

професійної підготовки за спеціальною програмою та зі згоди всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають у помешканні, уклала договір про надання послуг патронату з відповідним органом опіки та піклування. Патронатними вихователями не можуть бути особи, зазначені у ст. 212 Сімейного кодексу України, а також особи, чиї діти були засуджені, перебувають/перебували у конфлікті з законом. Патронатний вихователь не може поєднувати надання послуг патронату над дитиною з іншими видами діяльності, які перешкоджатимуть якісному виконанню своїх обов'язків. Патронатний вихователь має бути готовим негайно прийняти у своїй сім'ї дитину/дітей в СЖО (складні життєві обставини – обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно). Термін перебування під патронатом визначається потребами дитини та залежить від складності життєвих обставин, які спричинили її влаштування, але не має перевищувати 3 місяці. Практика показує, що в окремих випадках є потреба в подовженні термінів, але такі дії вчиняються виключно за рішенням органу опіки та піклування після перегляду справи дитини та її батьків (при цьому мають бути враховані психологічні особливості дитини та її думка, якщо вона досягла відповідного віку). Загальний термін перебування дитини в патронаті не повинен перевищувати 6 місяців.

У 2022 році постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня № 349 було затверджено зміни щодо соціального захисту дітей на період надзвичайного або воєнного стану [6]. Зокрема, визначено особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у т. ч. дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану:

- спрощена процедура подачі документів для особи, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, і виявила бажання взяти її під опіку, піклування;
- рішення про встановлення опіки/піклування над дитиною може бути прийняте за місцем проживання опікуна/піклувальника;
- у разі неможливості тимчасового влаштування дитини, зокрема через відсутність бажаючих сімей або служби у справах дітей за місцем виявлення дитини, таких дітей під супроводом можна направляти на територію, де можливо забезпечити їх безпеку і тимчасове влаштування;
- діти, залишені без батьківського піклування, тимчасово на період війни та протягом місяця після її закінчення можуть бути влаштовані до прийомної сім'ї чи до ДБСТ на умовах тимчасового влаштування (безоплатно) в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання. У разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомної сім'ї чи ДБСТ на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги.

Також, згідно із змінами у 2022 році, – стверджують науковці [1, с. 198], – до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя [7]:

- до сім'ї патронатного вихователя за необхідності та за згодою патронатного вихователя можуть бути влаштовані діти, які не є рідними братами та сестрами або такими, що виховувались в одній сім'ї. При цьому враховуються наявні житлові умови та згода патронатного вихователя, а кількість влаштованих дітей, які не є членами однієї сім'ї, не може перевищувати п'яти осіб;

- строк перебування дитини у сім'ї патронатного вихователя визначає ССД з урахуванням обставин надзвичайного або воєнного стану (дитина може перебувати під патронатом до закінчення війни і протягом місяця після закінчення/скасування воєнного стану);

- дитина влаштовується у сім'ю патронатного вихователя за розпорядженням голови міської, селищної, сільської ради, у т. ч. за місцем знаходження патронатної сім'ї.

Певною соціальною інновацією й інструментом допомоги дитині, яка залишилася без батьківського піклування, стало тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у сім'ї громадян, що зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама» (@dytyna_ne_sama_bot) та подали заявку про бажання прийняти у своїй сім'ї таку дитину. Цей чат-бот створено з початку воєнних дій в Україні за ініціативи Уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України. Завдання чат-боту:

- популяризація сімейних форм виховання дітей для забезпечення догляду і виховання дітей в складних умовах воєнного часу в сімейному середовищі;

- відбір сімей, до яких будуть тимчасово влаштовані діти, які залишилися без батьківського піклування;

- консультування сімей (за потреби).

Значення впровадження такої соціальної інновації:

- широке інформаційне поле для небайдужих до долі дітей громадян;
- зміна алгоритму інформування та рекрутингу СФВ (від національного рівня до рівня громади);

- системний та комплексний підхід у роботі з сім'ями, які виявили бажання прийняти дитину у свою сім'ю;

- підвищення рівня батьківської компетентності щодо догляду, виховання, розвитку та спілкування з власними дітьми, популяризація відповідального батьківства;

- резерв для розвитку СФВ, патронату; тимчасового влаштування дитини/дітей, за потреби;

- створення бази даних «Родина для дитини» для служб у справах дітей і центрів соціальних служб, що дозволяє здійснювати моніторинг створення сімейних форм виховання, усиновлення, сімей патронатних вихователів.

Важливо зазначити, що тимчасове влаштування дитини, залишеної без батьківського піклування, у сім'ї громадян, які виявили бажання щодо тимчасового прихистку дитини, але не є її родичами чи близькими знайомими, в умовах війни відбувається у разі неможливості тимчасового влаштування дитини у сім'ї родичів, близьких знайомих дитини чи у сім'ї патронатних вихователів, прийомних батьків / батьків-вихователів.

Є низка вимог до сімей, які хочуть тимчасово прийняти у себе дитину. Зокрема, потрібно: перебувати на території України під час воєнного стану; мати можливість подбати про безпеку дитини; мати фінансову спроможність задовольнити потреби дитини; проживати подалі від стратегічних чи військових об'єктів; мати в помешканні місце для сну та відпочинку дитини. Сім'ї, у які тимчасово влаштована дитина, зобов'язані тісно співпрацювати зі службою у справах дітей упродовж усього періоду перебування дитини. Щоб уникнути помилок догляду і виховання тимчасово влаштованих дітей, у рамках проекту ЮНІСЕФ «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» у 2022 році розроблено і впроваджено програму експрес-навчання для сімей, які виявили бажання прихистити дитину, зареєструвалися у чат-боті «Дитина не сама» й заповнили відповідну анкету. Програма об'єднала вступний вебінар про загальні питання тимчасового влаштування, а також онлайн-заняття, на яких розглядаються питання: як підготувати сім'ю до прийому дитини; влаштування та адаптація дитини у новій сім'ї; особливості догляду та виховання тимчасово влаштованої дитини. Оскільки найкращим для захисту, розвитку і виховання дитини є її довготривале влаштування, учасники навчання спрямовуються на те, щоб у майбутньому стати прийомними батьками, усиновлювачами, патронатними вихователями, а також використати отримані знання для виховання і розвитку власних дітей.

Висновки. Ми розглянули сімейні форми влаштування на виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні: усиновлення, опіка, піклування, патронат, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Таким чином, своєчасне виявлення дитини у СЖО і її влаштування в сімейне середовище утворює пріоритети державної політики щодо захисту дітей, підтримки сімей з дітьми, збагачує механізми підвищення батьківської компетентності, є чинником збереження здорового підростаючого покоління для майбутньої відбудови і розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол. : О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : Рік-У, 2023. 420 с.
2. Заїка В., Костенко С. Психологічні особливості переживання тривожності дітьми з сімей внутрішньо переміщених осіб із зони бойових дій. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу* : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 5–6 груд. 2023 р. / відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ШЕП,

2024. С. 240–242. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2024-1.pdf

3. Куторжевська Л. І., Куторжевська О. А. Виховання в інтернатних закладах освіти : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2015. 152 с.
4. Літвінова О. В. Дослідження специфіки страхів молодших школярів як результат пережитих бойових дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 1. Т. 2. С. 89–94.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII ; редакція від 01.01.2020, підстава 2671-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 № 349. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-п#Text>
7. Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2022 № 581. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-п#Text>
8. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV ; редакція від 03.08.2023, підстава 3022-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СОЦІАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Наталія Левченко

Центр надання соціальних послуг Щербанівської сільської ради

Полтавського району Полтавської області,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

natali29le@gmail.com

Науковий керівник: Лілія Кононенко

Постановка проблеми. Незважаючи на значимість соціальних організацій у вирішенні соціальних проблем та покращенні благополуччя суспільства, деякі з них стикаються з викликами та обмеженнями у впровадженні стратегічного менеджменту. Провідні проблеми полягають у